

فراز و فرودها در روابط تاجیکستان و ازبکستان

مقدمه

منطقه استراتژیک آسیای مرکزی به طور بی‌سابقه‌ای به کانون بحران‌ها تبدیل شده است. در این میان، روابط تاجیکستان و ازبکستان نیز طی ماه‌ها اخیر فراز و فرودهای مختلفی را تجربه کرده و منطقه آسیای مرکزی را دستخوش چالشی جدید نموده است. اختلافات تاریخی این دو کشور که میراثی از دوره شوروی است اکنون به صورت تنش بر سر احداث نیروگاه راغون بروز یافته و مشکلات فراوانی را ایجاد نموده است. از طرف دیگر، ایران روابط گسترده و همکاری‌های زیادی با تاجیکستان دارد و بیم آن می‌رود که اختلاف میان این دو کشور همسایه بر روابط دو جانبه ایران با آنها نیز تاثیر گذارد و در نتیجه منافع کشورمان تهدید گردد. از این رو، ابهام در آینده روابط تاجیکستان و ازبکستان، تصمیم‌گیری مقامات کشورمان در این رابطه را دشوارتر می‌سازد.

نگاهی به روند تحولات در آسیای مرکزی، به ویژه فراز و نشیب در روابط کشورهای تاجیکستان و ازبکستان نشان می‌دهد که این منطقه استراتژیک به طور بی‌سابقه‌ای به کانون بحران‌ها تبدیل شده است. هرچند که اختلافات این دو کشور بازمانده دوران اتحاد شوروی بوده و مواردی چون اختلافات مرزی، مین‌گذاری در امتداد مرزها، واگذاری شهرهای سمرقند و بخارا یعنی مراکز فرهنگی تاجیکستان به ازبکستان و مسئله پناه دادن سرهنگ شورشی تاجیکستان، محمود خدا بردی‌اف توسط مقامات ازبک را در بر می‌گیرد، اما با این اوصاف حوادث اخیر بهانه‌ای شده است تا مقامات دو کشور ادعاهای دیرینه خود در قبال یکدیگر را علنی کنند. سایه این اختلافات به حدی سنگین است که در تمامی مراودات بین دو کشور احساس می‌شود و توقیف کردن

واگن‌های کالاهای تاجیکستان در قلمرو ازبکستان، بر پا کردن تجمع اعتراض‌آمیز توسط دانشجویان ازبکی بر علیه کارخانه آلومینیوم تاجیکستان به بهانه ایجاد آلودگی در محیط زیست و مخالفت ازبک‌ها با پروژه نیروگاه برق آبی در حال ساخت راغون توسط تاجیک‌ها (که ادامه بحران آب در منطقه را به دنبال دارد) نمونه‌های آن هستند.

در این راستا بان‌کی‌مون سفری به این مناطق داشت و ضمن ملاقات با سران این کشورها، خواستار رفع هر چه زودتر اختلافات شد و ازگسترش بحران آب ابراز نگرانی نمود. ظاهراً دولت ازبکستان مواضع سختی در برابر دولت تاجیکستان در پیش گرفته است و هرگونه حرکتی موجب بالا گرفتن این تنش می‌شود. از طرف دیگر، ایران از جمله کشورهای است که با تاجیکستان در پروژه‌های عمرانی و سدسازی همکاری می‌کند و حال با توجه به حضور ایران در جریان پروژه سدسازی تاجیکستان این سؤال مطرح می‌شود که آیا منافع اقتصادی ایران هم در خطر است و حضور ایران در این پروژه که مورد رضایت ازبکستان نیست، رابطه ایران و ازبکستان را وارد تنش سیاسی بیشتری می‌کند یا خیر؟

نیروگاه راغون؛ پاشنه آشیل تاشکند در طول سالیان اخیر ازبکستان که ادعای رهبری آسیای مرکزی را دارد، پیوسته تلاش کرده در برنامه‌های هیدروانرژی قرقیزستان و تاجیکستان مانع تراشی کند. مداخله تاشکند باعث شد تا شرکت روسی "روس آل" با بهانه‌های واهی از تکمیل طرح راغون سرباززند و چین نیز قرارداد خود با تاجیکستان در مورد احداث نیروگاه بر روی رودخانه زرفشان را به تعویق بیاندازد. خروج ازبکستان از سیستم واحد انرژی آسیای مرکزی در نیمه دوم سال گذشته میلادی نیز بر مشکلات تاجیکستان افزود. این کشور نتوانست انرژی مازاد خود در فصل تابستان را صادر کند و مجبور شد آب سد "نارک" را برای تولید 2 میلیارد

کیلووات ساعت انرژی برق تخلیه نماید. این اقدام، مانع واردات برق خریداری شده از ترکمنستان به تاجیکستان شد و بر مشکلات مردم تاجیک در فصل زمستان افزود. گویا تاشکند از تلاش‌های دوشنبه برای تکمیل "نیروگاه راغون" ناراضی است و با تمام توان در این زمینه مانع‌تراشی می‌کند. تاجیکستان نیز با نادیده گرفتن مخالفت‌های ازبکستان، برنامه‌های احداث این نیروگاه را دنبال می‌نماید. در تازه‌ترین اقدام مجلس نمایندگان تاجیکستان، روز 6 ژانویه سال 2010 میلادی را روز «هم‌رأئی» ساکنان پایتخت تاجیکستان با جریان ساخت راغون اعلام کرد. همچنین طرح فروش سهام راغون که توسط رئیس‌جمهوری این کشور ارائه شد، مورد استقبال گسترده مردم قرارگرفت.

در یک ماه نخست فروش سهام، بالغ بر 170 میلیون دلار سهم خریداری گردید. بدین ترتیب تاجیکستان این پیام را به مخالفان و موافقان طرح راغون داد که در راستای منافع ملی خود و کسب استقلال در تامین انرژی، نیروگاه راغون را خواهد ساخت و وابستگی انرژی خود به دیگر کشورها را رفع می‌نماید. بنابراین تاجیکستان تصمیم گرفته است بدون حمایت و پشتیبانی‌های خارجی برنامه احداث نیروگاه راغون را با استفاده از امکانات داخلی دنبال کند. تحرکات دیپلماسی آمریکا در ازبکستان و تاجیکستان حاکی از آن است که کاخ سفید قصد دارد به طور غیرمستقیم در روند حل اختلاف دوشنبه و تاشکند نقش میانجی‌گر را ایفا نماید و همزمان از نفوذ مسکو در معادلات آسیای مرکزی بکاهد. طبیعی است که چنین اقداماتی از دید کرم‌لین دور نخواهد ماند و روسیه با فعال‌تر نمودن تحرکات دیپلماسی خود در آسیای مرکزی، تمام امکانات موجود را به کار می‌گیرد تا در منطقه سنتی نفوذ مسکو، جایگاه خویش را حفظ کند. بازدید رسمی سرگئی لاوروف، وزیر امور خارجه روسیه از تاشکند در همین راستا قابل ارزیابی است. او توانست تا حدود زیادی اعتماد تاشکند را به مسکو تقویت کند و اسلام کریم اف را به

گفتن عبارات زیبای "دروازه های ازبکستان به روی روسیه همیشه بازند" وادار نماید. (1)

در اقدامی دیگر روز 3 فوریه، نشریه "حقیقت شرق" ارگان دولت ازبکستان، نامه تهدیدآمیز شوکت میرضیاف، نخست وزیر ازبکستان به عاقل عاقلاف، نخست وزیر تاجیکستان در مورد طرح ساخت و تکمیل نیروگاه راغون را چاپ کرد. نخست وزیر ازبکستان در این نامه آورده است: «موضوع احداث و تکمیل نیروگاه راغون مربوطه به همه کشورهای منطقه است زیرا این طرح بر منافع همه کشورهای آسیای مرکزی تاثیر خواهد گذاشت. ازبکستان در این مورد بارها به تاجیکستان، روسیه و مجمع بین‌المللی مراجعه کرده تا قبل از هر اقدامی، بررسی‌های مستقل بین‌المللی جهت ارزیابی پیامدهای زیست‌محیطی و امنیتی طرح راغون انجام شود». نخست وزیر ازبکستان در نامه خود با اشاره به زلزله خیز بودن منطقه احداث نیروگاه راغون تاکید کرده است: «این طرح بر اساس فن‌آوریهای 35-40 سال قبل تهیه شده و معیارهای امروزی را ندارد. بنابراین کارشناسان و متخصصان مستقل بین‌المللی باید این طرح را مجدداً بررسی نمایند». میرضیاف در نامه خود یادآور شده است سازمان‌های با نفوذ بین‌المللی و موسسه‌های مالی نظیر سازمان ملل متحد، اتحادیه اروپا، بانک جهانی، بانک آسیا و بانک اسلامی رشد از موضع ازبکستان حمایت نموده‌اند. نخست وزیر ازبکستان در پایان تهدید نموده در صورت نادیده گرفتن دیدگاه‌های جمهوری ازبکستان، موضوع را به مجمع بین‌المللی و سازمان‌های اکولوژی جهانی ارجاع داده و از طریق آنها از پیامدهای احتمالی که ساخت و تکمیل این طرح به همراه خواهد داشت، جلوگیری می‌کنند.

البته این اولین بار نیست که دولت تاشکند مخالفت خود را با احداث نیروگاه راغون در جمهوری تاجیکستان اعلام می‌دارد. چنین اعتراضاتی در مورد احداث نیروگاه قمبراته در جمهوری قرقیزستان نیز وجود داشت. اما این بار عزم جدی دوشنبه برای تکمیل نیروگاه راغون توسط امکانات بومی، موجب شده تاشکند در پیگیری اقدامات پیشگیرانه اش

قاطعیت بیشتری از خود نشان دهد. مقامات دولت دوشنبه در نخستین واکنش خود به نامه نخست وزیر ازبکستان، دریافت این نامه را تایید کردند. دولت نذری‌اف، سخنگوی وزارت امور خارجه تاجیکستان گفت: «پیام نخست وزیر ازبکستان در حال بررسی است. اگرچه قبل از این مسئولان و متخصصان تاجیک ادعاهای دولت تاشکند در مورد خطرات زیست محیطی نیروگاه راغون را تکذیب کرده‌اند». ثابت نعمت...اف، متخصص و کارشناس زلزله شناسی تاجیکستان معتقد است: «منطقه احداث نیروگاه راغون به گونه ای که ازبکستان ادعا می‌کند، منطقه زلزله خیز نمی‌باشد. علاوه بر این فناوری‌های امروز قادر به ساخت سدهای مقاوم در برابر زلزله هستند». (2)

از دیگر مباحث موجود در این باب، ایجاد کنسرسیوم منطقه‌ای انرژی و آب است. شاید در نگاه اول این طرح قابل ملاحظه باشد اما با توجه به جاه‌طلبی‌های سیاسی و رقابت‌های شخصی در بین رهبران منطقه‌ای بخصوص اسلام کریم‌اف و امامعلی رحمان، این طرح نمی‌تواند ایده خوبی باشد و ممکن است به اصطکاک بیشتر اقتصادی منجر شود. در واقع سابقه همکاری منطقه‌ای بسیار ضعیف است چنان‌که این مسئله در همکاری برای حل بحران آب کاملاً مشهود است. (3) واقعیت آن است که ادامه تنش میان تاشکند و دوشنبه در مورد احداث نیروگاه راغون بر سردی روابط میان دو کشور افزوده و اوضاع منطقه را دست‌خوش بحران‌های جدیدی خواهد کرد که پیامدی جز فراهم کردن زمینه دخالت‌های قدرتهای فرامنطقه‌ای در امور کشورها و سرنوشت مردم منطقه نخواهد داشت. بنابراین بهتر است دو کشور همسایه دور میز مذاکره بنشینند و مسائل موجود در روابط خود را از طریق مذاکرات حل و فصل نمایند. اما تهدید نخست وزیر ازبکستان در مورد مراجعه به سازمانهای بین‌المللی جهت دفاع از مواضع خود، این پیام را به همراه دارد که تاشکند با تمام توان در روند تکمیل راغون مانع تراشی خواهد کرد؛ امری که ثبات در آسیای مرکزی

و آینده روابط دو کشور همسایه را درهاله‌ای از ابهام قرار داده است.

توقیف واگن‌ها، اعمال فشاری جدید از سوی تاشکند این مسئله زمانی بروز کرد که اسلام کریم‌اف، رئیس جمهور ازبکستان در اواخر سال گذشته میلادی درحکمی دستور داد انتقال کالا و اقلام مورد نیاز کشورش از راه آهن تاجیکستان در وادی فرغانه کاهش یابد. به دنبال این اقدام ازبکستان تدابیری اتخاذ کرد و بر اساس آن تنها فرآورده‌های نفتی از پالایشگاه فرغانه توسط راه آهن تاجیکستان به داخل ازبکستان منتقل می‌شد و به همین دلیل میزان حرکت قطارهای ازبکستان از راه آهن تاجیکستان به یک سوم کاهش پیدا کرد. در حال حاضر دولت تاشکند راه دیگری از پالایشگاه‌های وادی فرغانه به داخل قلمرو خود ندارد و اگر بخواهد این کار را از مسیرهای زمینی انجام دهد از نظر اقتصادی متحمل خسارات کلان مالی می‌شود. مشکلی که اکنون در بخش حمل و نقل دو کشور بروز کرده ناشی از اختلافات صرفاً سیاسی میان سران ازبکستان و تاجیکستان است. در زمان جنگ داخلی تاجیکستان، دولت تاشکند برای به قدرت رساندن امام‌علی رحمان، رئیس جمهور تاجیکستان و حکومت او تلاش زیادی انجام داد و همراه با روسیه به بهانه سرکوب اسلام‌گرایان افراطی، زمینه استقرار دولت کنونی تاجیکستان را فراهم ساخت. اما این اتحاد زیاد دوام نیاورد و به تدریج رهبران دو کشور در برخی مسائل اختلاف نظر پیدا کردند که این امر به شدت روابط این دو جمهوری همسایه را تحت تاثیر قرار داده است.

مین‌گذاری یک‌جانبه مرز مشترک دو کشور توسط نظامیان ازبک تا قطع صادرات گاز به تاجیکستان، اعمال نظام روادید برای سفر شهروندان و خروج ازبکستان از سیستم واحد برق آسیای مرکزی همگی حاکی از تشدید اختلافات تاشکند و دوشنبه است. در مورد راه‌های ارتباطی نیز در دوران اتحاد شوروی به دلیل وجود شبکه‌های واحد راه آهن و راه‌های زمینی، هیچ محدودیتی میان این دو جمهوری

وجود نداشت و ارتباط سایر مناطق ازبکستان با استانهای فرغانه، نمنگان، اندیجان و قوقند از طریق راه آهن تاجیکستان در قلمرو وادی فرغانه تامین می شد. پس از فروپاشی شوروی دولت ازبکستان از انتقال کالا و مسافرین خویش از قلمرو تاجیکستان به شدت ابراز نارضایتی می کرد و به دنبال پیدا کردن مسیر جایگزین بود. سپس منابع راه آهن تاجیکستان اعلام کردند که دولت تاشکند برنامه کاهش انتقال مسافر از راه آهن تاجیکستان را نیز به اجرا درآورده است. مقامات تاشکند به بهانه کم بودن مسافر پیشنهاد کرده اند، شهروندان این کشور از مسیر زمینی و از طریق ارتفاعات قمچیق به وسیله اتوبوس و خودرو و بدون استفاده از قطار از تاجیکستان به وادی فرغانه و بالعکس رفت و آمد کنند. به این ترتیب ازبکستان به طور جدی جنگ حمل و نقل با تاجیکستان را در دستور کار خود قرار داد و در پی آن شرکت راه آهن تاجیکستان 20 فروردین 89 اعلام کرد، حدود دو هزار واگن حامل مواد سوخت، مصالح ساختمانی، تجهیزات فنی و مواد خوراکی از حدود دو ماه پیش در کشور ازبکستان توقیف شده است. پس از مدتی مقامات ازبکستان اعلام کردند که تعدادی از واگنهای توقیفی، آزاد شده اند. (4)

با انتشار این خبر عثمان قلندرف، معاون شرکت راه آهن تاجیکستان اعلام کرد ادعاهای مقامات ازبکستان در مورد وارد شدن 555 واگن از نزدیک به دو هزار واگن کالای تاجیکستان (که این کشور می گوید ازبکستان از دو ماه پیش توقیف کرده است) به استان ختلان در کشورش صحت ندارد. وی گفت: «تاکنون حتی یک واگن از کالاهای این کشور به استان ختلان تاجیکستان نیامده است. شرکت راه آهن ازبکستان نامه ای به شرکت راه آهن تاجیکستان فرستاد که در آن دلایل نگهداری واگنهای این کشور در قلمرو ازبکستان، تعمیر در راه آهن آن کشور عنوان شده است». قلندرف افزود: «ازبکستان به واگنهای کالاهای مخصوص شهر دوشنبه اجازه ورود می دهد اما از 25 اسفند 1388 تاکنون، هیچ یک از واگنهای سوخت مصرفی برای

کشاورزی استان ختلان اجازه خروج از ازبکستان را نیافته‌اند. شرکت راه آهن تاجیکستان به ازبکستان پیشنهاد کرده است که واگن‌های استان ختلان از طریق راه آهن ترمذ به دوشنبه اجازه ورود به تاجیکستان را بیابند، اما تاکنون از سوی ازبکستان جواب مثبتی به این درخواست ارائه نشده است.» (5)

همچنین آندری تراپین، یکی از مسئولان شرکت راه آهن تاجیکستان گفت: «واگن‌های توقیف شده توسط ازبکستان حامل کالاهای مهمی از قبیل سوخت، مواد اولیه و تجهیزات کشاورزی و ماشین‌آلات مربوط به سد و نیروگاه‌های سنگتوده و راغون هستند.» یکی از تاجران تاجیکی اعلام کرده است که در ماه نوامبر، 76 ماشین سیمان و دیگر مصالح ساختمانی از ایران برای او فرستاده شده که هنوز از سوی مقامات راه آهن ازبکستان در توقیف است. یکی از مقامات رسمی گمرک تاجیکستان گفت با توجه به اینکه در بین کشورهای هم‌سود موافقت‌نامه‌های حقوقی وجود دارد و بر مبنای آن، کشوری که اشکالات فنی در صنعت حمل و نقل داشته باشد و باعث خسارت به محصولات کشور دیگر شود، ملزم به پرداخت غرامت کامل به کشور مربوطه است، مسوولان شرکت راه آهن تاجیکستان هم اکنون مشغول رسیدگی به میزان خسارات وارد شده به اموال و کالاهای توقیف شده در آن کشور هستند. (6)

بحران آب در بن‌بست مناقشات سیاسی بحران آب یکی از مشکلات اساسی منطقه آسیای مرکزی در سال‌های اخیر بوده است. اهمیت این مساله جدی است که تحلیلگران اعتقاد دارند آب می‌تواند عامل مناقشات آتی در این منطقه باشد. یکی از دلایل اصلی مشکلات بوجود آمده، سیستم کشاورزی به جامانده از دوران شوروی در سطح منطقه آسیای مرکزی می‌باشد. برخی از کشورهای منطقه به ویژه ازبکستان در دوران حاکمیت شوروی به سمت تولید محصولاتی سوق داده شدند که کشت آنها نیاز به منابع قابل توجه آبی دارد. کشت وسیع پنبه در سطح منطقه در این سال‌ها یکی از نمودهای عینی

این سیاست بود. علاوه بر آن افزایش جمعیت و توسعه صنایع در سطح کشورهای منطقه نیز از جمله عواملی هستند که مشکل کمبود آب در سطح منطقه را تشدید نموده‌اند. نکته قابل توجه دیگر اینکه مشکل عمده در آسیای مرکزی کمبود منابع آبی نیست بلکه وجود این منابع در جمهوری‌های تاجیکستان و قرقیزستان می‌باشد. براساس آمارهای ارائه شده، حدود 90 درصد منابع آبی منطقه آسیای مرکزی در تاجیکستان و قرقیزستان قرار دارد و سرچشمه رودخانه‌های سیر دریا و آمودریا بعنوان بزرگترین رودخانه‌های منطقه ازکوه‌های این دو کشور سرچشمه می‌گیرد. این درحالیست که افزایش جمعیت و رشد صنایع در دو کشور ازبکستان و قزاقستان نیاز این دو جمهوری به منابع آبی را بیش از گذشته افزایش داده است.

دو کشور ازبکستان و قزاقستان به عنوان بزرگترین مصرف کنندگان آب منطقه، به ترتیب فقط 14 و 45 درصد از نیاز خود به آب را از منابع داخلی تامین می‌نمایند. لذا طرح‌های تاجیکستان و قرقیزستان برای استفاده از آب رودخانه‌های سیردریا و آمودریا جهت تولید انرژی برقی و نیل به خودکفایی در تامین انرژی، سبب بروز برخی اختلاف‌ها میان دولت‌های منطقه شده است. درسال‌های اخیر در جهت حل این بحران مذاکرات مختلفی با شرکت نمایندگان چهار دولت ازبکستان، قزاقستان، تاجیکستان و قرقیزستان درسطوح مختلف انجام شده است. برای نمونه می‌توان به تشکیل کمیسیون بین دولتی مدیریت آب منطقه درسال 1992 اشاره نمود.

بان‌کی‌مون، دبیر کل سازمان ملل در سفر دوره ای خود به پنج کشور آسیای مرکزی، از بروز تنش بین ازبکستان و تاجیکستان به دلیل احداث سد آبی راغون ابراز نگرانی کرده و خواستار خویشتن‌داری مقامات دو کشور برای حل این تنش شد. وی در سفر خود به ازبکستان نیز با ابراز نگرانی شدید از بحران آب در منطقه آسیای مرکزی، خواستار مساعدت جامعه جهانی در جهت حل این بحران شد. ابراز نگرانی دبیر کل سازمان ملل از افزایش تنش‌های سیاسی بین کشورهای منطقه در زمینه توزیع منابع

آبی منطقه نشان دهنده این است که تلاش‌های انجام شده در سال‌های گذشته نتیجه ملموسی در پی نداشته و حل بحران آب نیازمند همکاری جمعی بیشتر کشورهای منطقه می‌باشد. این درحالیست که برخی دولت‌ها و از جمله شخص دبیرکل سازمان ملل هیچ توجهی به بحران انرژی جمهوری‌های تاجیکستان و قرقیزستان بویژه در آغاز فصل سرما ندارند، مسئله‌ای که با قطع گاه و بیگاه صدور گاز از سوی جمهوری ازبکستان به تاجیکستان و قرقیزستان بر وخامت بحران انرژی در این منطقه افزوده است. لذا این امیدواری وجود دارد که دبیر کل سازمان ملل با توجه به جایگاه جهانی خود و نگاهی بی‌طرفانه و البته جامع بتواند نقش موثری در حل بحران در آسیای مرکزی ایفا کند. (7)

آلودگی کارخانه آلومینیوم، واقعیت یا ادعا؟
براساس گزارش منابع ازبک، حدود هزار نفر از دانشجویان دانشگاه ترمذ (شهر هم‌مرز با تاجیکستان) جمعی اعتراض‌آمیز علیه کارخانه آلومین تاجیک برگزار کردند و تصمیم گرفتند در این رابطه به سازمان‌های مربوطه بین‌المللی شکایت کنند. این اعتراض در روزی صورت گرفت که کارخانه آلومین تاجیک سی و پنجمین سالگرد تاسیس خود را جشن می‌گرفت. جنبش اکولوژی ازبکستان این اقدام را برنامه‌ریزی شده انجام داد تا بتواند توجه و حمایت نهادهای بین‌المللی را کسب کند. سخنگوی کارخانه آلومینیوم تاجیکستان گفت که ادعاهای سازمان‌های زیست محیطی و دولت ازبکستان مبنی بر آلوده سازی مناطق مرزی این کشور توسط تاجیکستان کذب است. سیاحت قادرآوا، سخنگوی کارخانه آلومینیوم تاجیکستان با بیان این مطلب افزود: مقامات کارخانه دولتی آلومینیوم تاجیکستان در واکنش رسمی به اعتراض‌های ازبکستان در مورد آلوده سازی نواحی مرزی این کشور توسط این کارخانه، اظهارات آنها را بی‌پایه و اساس عنوان کرده‌اند. وی خاطرنشان کرد فعالیت کارخانه آلومینیوم تاجیکستان هر ساله توسط کارشناسان و متخصصان سازمان‌های بین‌المللی زیست

محیطی مورد ارزیابی فنی قرار می‌گیرد و آلودگی این کارخانه نزدیک به استانداردهای جهانی است و بررسی‌های آبی در تابستان سال جاری نیز صورت خواهد گرفت.

اخیراً برخی از سازمان‌ها و گروه‌های ازبک حمایت از محیط زیست و چند تن از اعضای پارلمان این کشور ادعا کرده‌اند که آلودگی‌های کارخانه آلومینیوم تاجیکستان موجب بروز امراض مسری و افزایش تعداد بیماران مختلف در مناطق مرزی این کشور با تاجیکستان شده است. در 29 مارس سال جاری میلادی نیز جمعی از اهالی شهر شورچه استان سرخان در ازبکستان با برگزاری راهپیمایی، نسبت به اثرات منفی فعالیت کارخانه آلومینیوم تاجیکستان بر محیط زیست منطقه اعتراض کردند. تظاهرات و اعتراضات مشابهی نیز در شهرهای ترمذ و ده نو برگزار شد. اما کارشناسان مستقل تاجیک در این باره نظرات متفاوتی دارند. علی شیر میرزایف، کارشناس تاجیک اعتراضات و تظاهرات سازمان‌های حمایت از محیط زیست ازبکستان را بخشی از فشارهای تاشکند بر ضد دوشنبه ارزیابی می‌کند. وی معتقد است ازبکستان مخالف دستیابی تاجیکستان به پیشرفت‌های چشمگیر در زمینه‌های مختلف است و تلاش می‌کند تا این کشور همچنان به ازبکستان وابسته باشد. این کارشناس تاجیک تجمع‌های برگزار شده در برخی از نواحی ازبکستان را ساختگی و تبلیغاتی دانست و افزود ازبکستان یکی از همسایه‌های مهم تاجیکستان است، ولی از لحاظ صمیمیت فرسنگ‌ها با ما فاصله دارد و نه تنها حق همسایگی خود را ادا نمی‌کند، بلکه همانند استخوانی در گلوئ همسایه خویش قرار گرفته است.

امیرشاه رجباف، کارشناس دیگر تاجیک درباره این مساله و موضع‌گیری‌های روسیه در حل مشکل استفاده از منابع آب و انرژی در آسیای مرکزی گفت: متأسفانه موضع‌گیری‌های روسیه در این قضیه یک جانبه است و نه تنها نمی‌توان روسیه را به عنوان کشور میانجی در حل مشکلات منطقه در نظر گرفت، بلکه مسکو تنها به دنبال حفظ منافع خود در جریان مشکلات و بحران‌های منطقه است. به عقیده وی

هیچ کشور قدرتمندی خواستار تامین امنیت و ثبات کشورهای آسیای مرکزی نیست، لذا کشورهای منطقه باید خودشان در چارچوب تأمین منافع مشترک در موضوعات مختلف به تفاهم برسند و هر گونه مشکلی را بدون میانجی‌گری کشور ثالث حل کنند. (8)

ایران و ادامه همکاری با تاجیکستان دولت تاجیکستان چند سالی است که با بحران آب مخصوصاً در فصل تابستان مواجه است و اخیراً تلاش جدی برای حل این مسئله دارد. ایران نیز به دلیل نقاط اشتراک با تاجیکستان و اولویت رابطه با این کشور، به دنبال رفع این بحران می‌باشد. تاجیکستان قصد دارد با استفاده از امکانات داخلی خود بر مشکلات فائق آید و به هر شکل ممکن پروژه راغون را به پایان رساند. اما ازبکستان کارشکنی می‌کند چرا که مسئله آب برای آن کشور نیز بسیار مهم و تعیین‌کننده است و پنبه محصول اصلی کشور ازبکستان می‌باشد و این کشور از بزرگترین تولیدکنندگان پنبه در سراسر دنیاست. از آنجایی که رشد پنبه نیازمند مقادیر زیادی آب می‌باشد، ازبکستان به هر شیوه ممکن از انجام این پروژه جلوگیری می‌نماید و متوقف کردن واگن‌های تاجیکستان به دلایل مشکلات در حمل و نقل نبوده بلکه برای جلوگیری از رسیدن مواد و مصالح به این کشور برای پیگیری پروژه‌های خود است.

ازبکستان با طرق مختلف مخالفت خود را با انجام هرگونه فعالیت‌های مربوط به احداث سد ابراز می‌کند و طبیعی است که در برابر کشورهایایی که تاجیکستان را در این امر یاری می‌نمایند موضعی کاملاً منفی داشته باشد. سردی در روابط تهران-تاشکند امری واضح است و ادامه همکاری‌های نزدیک با دوشنبه ممکن است روابط ایران و ازبکستان را وارد مرحله جدیدی از تنش‌ها و اختلافات سیاسی نماید. همچنین با توجه به تشدید اختلافات ازبکستان و تاجیکستان، منافع ایران نیز در خطر می‌باشد زیرا ایران وارد پروژه سنگ توده 2 شده است و با توجه به شواهد موجود، ازبکستان ادامه کار را غیرممکن و بسیار سخت کرده و در این میان

کشورهایی مانند ایران و روسیه که در این پروژه‌ها درگیرند متحمل خسارت خواهند شد. بنابراین ایران باید تصمیم مشکل و پیچیده‌ای اتخاذ نماید زیرا هر دست‌یاری که به سمت تاجیکستان دراز نماید، یک گام به سوی مناقشه سیاسی با ازبکستان هم نزدیک می‌شود. درعین حال باید با بررسی منافع و مضرات به گونه‌ای عمل کند تا دچار زیان نشود.

نتیجه‌گیری

واقعیت آن است که ادامه تنش میان تاشکند و دوشنبه در مورد احداث نیروگاه راغون بر سردی روابط میان دو کشور افزوده و اوضاع منطقه را دست‌خوش بحران‌های جدیدی خواهد کرد که جز فراهم کردن زمینه دخالت قدرت‌های فرامنطقه‌ای در امور کشورها و سرنوشت مردم منطقه، پیامد دیگری نخواهد داشت. بنابراین لازم است دو کشور همسایه دور میز مذاکره بنشینند و مسائل موجود را از طریق مذاکرات حل و فصل نمایند. تهدیدهای ازبکستان این پیام را به همراه دارد که تاشکند با تمام توان در روند تکمیل راغون مانع‌تراشی خواهد کرد، امری که آینده روابط دو کشور و ثبات در آسیای مرکزی را درهاله‌ای از ابهام قرار داده است. تصمیم ایران نیز به عنوان بازیگر مهم منطقه‌ای بسیار سرنوشت‌ساز خواهد بود و باید تلاش کرد تا روابط کشورمان به گونه‌ای تنظیم شود که حداکثر منافع تامین گردد؛ کاری بسیار دشوار است و نیازمند برنامه‌ریزی طولانی می‌باشد.

منابع

- 1) "دوشنبه، تاشکند و معاملات انرژی"، سایت ایران شرقی، دی ماه 88
<http://www.iransharghi.com/index.php?newsid=3187>
- 2) "ازبکستان و نامه تهدید آمیز نخست وزیر آن به همتای تاجیکش"، سایت ایران شرقی، بهمن ماه 88

- 3) "عواقب دشمنی تاجیکستان و ازبکستان"، سایت اوراسیا نت، 1 آوریل 2010
<http://www.eurasianet.org/departments/insight/articles/eav040110b.shtml>
- 4) " ازبکستان، تاجیکستان و تاثیرات آنها بر حمل و نقل دو کشور"، بنیاد پژوهشهای راهبردی روسیه گروه ترجمه ایران شرقی، فروردین 1389
<http://www.iransharghi.com/index.php?newsid=3487>
- 5) " ادعای رفع توقیف شماری از واگنهای توقیف شده تاجیکستان در ازبکستان صحت ندارد"، سایت ایران شرقی،
<http://www.iransharghi.com/index.php?newsid=3185>
- 6) " مسدود شدن واگنهای تاجیکستان در راه آهن ازبکستان"، سایت اوراسیا نت، 19 آوریل 2010
<http://www.eurasianet.org/departments/insightb/articles/ea010810b.shtml>
- 7) " دبیر کل سازمان ملل و نگرانی از تنش میان تاجیکستان و ازبکستان"، سایت ایران شرقی، فروردین 89
<http://www.iransharghi.com/index.php?newsid=3465>
- 8) " کارشناسان تاجیک: ادعای ازبکستان مبنی بر آلوده کردن محیط زیست کذب است"، خبرگزاری فارس، 17 فروردین 89
<http://www.farsnews.net/newstext.php?nn=8901170295>

نویسنده: نسیم تهرانی، کارشناس ارشد مطالعات منطقه‌ای و عضو شورای نویسندگان مؤسسه ایراس